

کارکردهای بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی

همایون همتی^۱، علیرضا پیروزمند^۲، مهدی ناظمی اردکانی^۳ محمد خورشیدی^۴

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۷/۶/۱۰

چکیده

وجود ظرفیت‌های گوناگون در جهان اسلام و لزوم همگرا ساختن آنها در قالب بسیج منابع مادی و معنوی در راستای ارایه یک گفتمان الهی در پاسخ به سیطره تمدنی غرب، از جمله عوامل مؤثر در نیل به سمت تمدن نوین اسلامی است. جهت رسیدن بدین مهم، تبیین علمی و تحقق عینی کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی ضروری بوده که در این تحقیق با رویکرد اکتشافی و روش آمیخته ضمن بررسی ادبیات نظری، در بخش کیفی با روش تحلیل محتوا و انجام مصاحبه با ۱۲ تن از خبرگان، ضمن تعیین ابعاد سه ساحتی تمدن سازی اسلامی بر اساس مدل سه شاخگی در سه سطح؛ زمینه‌ای (محتوایی)، ساختاری و رفتاری، به بررسی کارکردهای بسیج جهان اسلام در بُعد رفتاری تمدن سازی اسلامی، پرداخته شد. چنانچه در کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام، مجموعه‌ای از شیوه‌ها، رویه‌ها و جهت‌گیری‌های عملی در جهان اسلام برای تحقق اهداف تمدن سازی اسلامی در جامعه مد نظر است، اهم کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام جهت نیل به سمت تمدن سازی اسلامی، احصاء و به ترتیب اولویت اقدام، از طریق تهیه پرسشنامه و پیمایش خبرگی میان ۵۰ نفر از جامعه آماری (با فرض $N=n$)، اعتبارسنجی، شده است.

کلید واژه‌ها: بسیج، جهان اسلام، تمدن اسلامی، تمدن سازی اسلامی، کارکرد.

۱. استادیار ادیان و عرفان دانشگاه وزارت امور خارجه

۲. عضو هیئت علمی (گرایش فقه و اصول) فرهنگستان علوم اسلامی

۳. دانشیار مدیریت دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

۴. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فرهنگی دانشگاه عالی دفاع ملی (mhkhorshidi@chmail.ir)، نویسنده

مقدمه

وجود ظرفیت‌های گوناگون تمدنی در جهان اسلام، لزوم پرداختن به مباحث تمدن‌سازی اسلامی را در قالب همگرایی‌های همه‌جانبه کشورهای اسلامی و بسیج منابع مادی و معنوی دو چندان می‌کند. با وجود الگوهای مختلف در نظام‌های سیاسی جهان اسلام، در حال حاضر مشکل اساسی کشورهای اسلامی، کم‌توجهی به بُعد جهانی‌سازی اسلام، وجود واگرایی در ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و ضعف در نگرش تمدنی میان نخبگان و دولت‌مردان جهان اسلام می‌باشد. نگرشی که مدت‌هاست اسباب انحطاط و عقب‌ماندگی ملت‌های مسلمان را به‌خصوص در مواجهه با تمدن غرب، رقم زده است. با توجه به ابتناء تمدن اسلامی بر وحی و آموزه‌های الهی و وجود ظرفیت‌های بی‌نظیر جهان اسلام برای تمدن‌سازی اسلامی، لازم است ظرفیت‌های بنیادین جهان اسلام، اعم از منابع مادی و معنوی شناسایی شده و با همگرا ساختن جهان اسلام در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، زمینه‌های لازم جهت نیل به سوی تمدن نوین اسلامی را فراهم آورد. جهان اسلام با ظرفیت‌هایی که در اختیار دارد، توان ایجاد تمدنی انسان‌ساز بر مبنای ارزش‌های اسلامی و الهی را داشته و به تعبیر مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) می‌توانیم تمدن نوین اسلامی را برپا کنیم و دنیایی بسازیم که سرشار باشد از معنویت و با کمک معنویت و هدایت معنویت راه برود^۱. چرا که جهان اسلام با دارا بودن فرهنگ مشترک اسلامی و ظرفیت‌های مختلف، این توان را دارد که با بسیج منابع و ظرفیت‌های خود، پایه‌های تمدن نوین اسلامی را در مواجهه با تمدن غرب استحکام بخشیده و در ابعاد جهانی پاسخگوی نیاز امروز بشریت باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

در این راستا با وجود عطش معنویت در جهان و شکست مکاتب فکری مختلف، همچنین با ناامیدی جهان از نظام لیبرال دموکراسی^۲ به‌خصوص در آمریکا به عنوان مدعی ایجاد نظم نوین جهانی با شعار جهانی‌سازی، لازم است جهت خروج از سیطره تمدنی

۱. بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۱۳۹۲/۰۹/۱۹

2. Liberal democracy

غرب، کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام جهت تحقق تمدن نوین اسلامی در بُعد جهانی مورد بررسی قرار گرفته تا زمینه‌های لازم در پاسخ مطلوب به نیاز امروز دنیا در قالب یک پارادایم الهی ارایه گردد. از طرفی جهت قوت بخشیدن به جنبش‌های ملت‌های مسلمان به ویژه در جریان بیداری اسلامی و به ثمر رساندن آنها در فرایند تمدن سازی اسلامی، چاره‌ای جز تبیین وظایف جهان اسلام در چگونگی بسیج منابع مادی و معنوی جهت ساخت تمدن نوین اسلامی نداریم. بنابراین پرداختن به مباحث تمدن سازی و حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی از این جهت که شرط بقاء و صیانت از فرهنگ اسلامی در فرایند تمدن سازی است، حائز اهمیت خواهد بود. از طرفی در فرهنگ‌های غالب، فرهنگی که نتواند امتداد تمدنی برای خودش ایجاد کند، جهانی نشده و اگر کشورهای اسلامی نتوانند الگوی تمدن سازی اسلامی را ترسیم کنند و در واقع کاری به آینده نداشته باشند، در موازنه تقابل با دنیای غرب در معرض زوال و نابودی قرار می‌گیرند. از این رو تمدن غرب در پی ایجاد نظم نوین جهانی است که در آن بتواند فرهنگ و ارزش‌های خود را به ویژه بر کشورهای اسلامی حاکم نماید که حاصل آن برای جهان اسلام چیزی جز تباهی و فساد نخواهد بود. این در حالی است که می‌توان با استفاده از ظرفیت‌های بسیج جهان اسلام در ابعاد گوناگون، مقدمات لازم جهت نیل به سوی تمدن نوین اسلامی را فراهم آورد و سبب تفوق تمدنی بر الگوهای موجود گردید.

هدف و سؤال تحقیق

با توجه به آن که تا کنون تبیین مناسبی از کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام و استفاده از ظرفیت‌هایی که به واسطه همگرا شدن کشورهای اسلامی و ملت‌های مسلمان جهت تحقق تمدن نوین اسلامی وجود دارد، ارایه نشده است، هدف این تحقیق تبیین کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی است. بنابراین دغدغه نگارندگان بر آن است؛ جهت نیل به سمت تمدن نوین اسلامی که هدفی والا است، چه کارکردهای رفتاری و عینی برای جهان اسلام و بسیج آن جهت تمدن سازی اسلامی نیاز است؟

مبانی نظری تحقیق

پیشینه شناسی: در زمینه بسیج و همگرایی‌های جهان اسلام با رویکردهای تمدنی، تحقیقات متنوعی انجام شده از جمله؛ «چالش‌های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام» (حافظ‌نیا و زرقانی، ۱۳۹۱)، «نهیضت‌های بسیجی و بسیج نهضت‌ها با تأکید بر فرهنگ استراتژیک حضرت امام خمینی^(ره)»، (کلهر، ۱۳۸۷). همچنین تحقیق با عنوان؛ «همگرایی جهان اسلام و آینده تمدن اسلامی» (حسینی مقدم و صنیع اجلال، ۱۳۹۱)، مبین آینده پژوهی ناظر بر در نظر گرفتن طیفی از لایه‌های عینی و ذهنی شکل دهنده به آینده تمدن اسلامی است. در این تحقیق، وجود باورها و ارزش‌های اسلامی در لایه ذهنی، تأسیس بازار مشترک اسلامی در لایه عینی، نهادسازی و ایجاد شبکه‌های قدرت مردم نهاد در لایه عوامل اجتماعی، ارایه گفتمان امت واحده در لایه سوم و در نهایت تأکید بر باور به پیروزی حق بر باطل و مستضعف بر مستکبر در لایه چهارم سناریوهای ممکن، به منظور تقویت همگرایی کشورهای اسلامی و در نتیجه احیای تمدن اسلامی است. همچنین در تحقیقی با موضوع؛ «مسلمانان جهان اسلام و علت شناسی واگرایی درون تمدنی، الزامات وحدت از نظر امام خمینی^(ره)» (قاسمی، ۱۳۹۵)، ریشه اصلی واگرایی تمدنی در عوامل داخلی و خارجی بوده که عوامل داخلی، ریشه در عقب‌ماندگی جامعه مسلمین داشته و علل خارجی واگرایی در دخالت بیگانگان و تفرقه بین مسلمین می‌باشد. از این رو برای ایجاد تفرقه، اسلام‌هراسی و جنگ درون تمدنی جایگزین برخورد تمدنی شده است. در تحقیق «چالش‌های همگرایی جهان اسلام در تأسیس تمدن اسلامی» (عریضی میبدی، ۱۳۹۵)؛ محقق معتقد است، چالش‌های درونی و بیرونی در چهار بخش سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی، ساخت تمدن نوین اسلامی را با دشواری‌های بسیاری روبرو خواهد کرد. عوامل بیرونی و به ویژه غرب نیز بر گسستگی بیش از حد در درون جهان اسلام صحنه گذاشته و مشکل واگرایی و در نهایت ساخت تمدن اسلامی را دو چندان کرده است. همچنین در تحقیقات دیگری به برخی از قابلیت‌های جهان اسلام با رویکرد همگرایی‌های تمدنی، امنیت افزایی، بیداری اسلامی و مقابله با تهدیدات در کشورهای اسلامی اشاره شده است. لیکن اغلب این پژوهش‌ها به صورت محدود و خارج از بررسی کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام

جهت تمدن سازی اسلامی، ارایه شده‌اند. ضمناً در برخی مقالات مرور شده، روش تحقیق به صورت نظام‌مند برای رسیدن به نتایج مورد نظر وجود نداشته که در این پژوهش، برآورد کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام جهت تمدن سازی اسلامی با استفاده از روش تحقیق آمیخته صورت خواهد پذیرفت.

مفهوم شناسی تحقیق

تمدن: در نظر توین‌بی^۱ تمدن‌ها نظام‌هایی پیچیده‌اند با کلتی در هم تنیده که اجزایشان با یکدیگر در ارتباط بوده و عناصر سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن ضمن توجه به یک کل واحد در تناسب با هم‌اند (پهلوان، ۱۳۸۸: ۴۳۶). ویل دورانت^۲ تمدن را این‌گونه توصیف می‌کند: «مجموعه بزرگی از نظام‌های اجتماعی (سیاسی، اقتصادی، حقوقی، تربیتی، عبادی و...) که از نظر جغرافیایی واحد کلانی را در یک قلمرو پهناور در بر می‌گیرد و فرهنگی واحد بر تمامی اجزای آن سیطره دارد» (دورانت، ۱۳۸۴: ۲۵۶).

وی معتقد است تمدن عبارت از نظمی اجتماعی است که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند. «فرهنگ شناسانی مثل کلاکھون^۳، کروبر^۴، کلیفورد گیرتز^۵، ریموند ویلیامز^۶ نیز تمدن را مترادف با فرهنگ و مجموعه ای از آداب، سنن، رسوم، باورها، ارزش‌ها، رفتار و شیوه زیستن، شکل‌های دینداری، نهادهای اجتماعی، اقتصاد، سیاست، حقوق، هنر، فلسفه، شعر و ادبیات و ایدئولوژی می‌دانند» (همتی، ۱۳۹۰). در واقع تمدن محیط زیست انسانی است که شامل مجموعه عوامل، شرایط، ساختارها و سازمانهایی برای ارضاء نیازهای انسانی است (پیروزمند، ۱۳۹۳: ۸۴-۸۳). یا به تعبیر علامه جعفری «تمدن تشکل هماهنگ انسانها در حیات معقول با روابط عادلانه و اشتراک همه افراد و گروه‌های جامعه در پیشبرد اهداف مادی و معنوی انسانها در همه ابعاد مثبت

1. Arnold Joseph Toynbee
2. William James Durant
3. Kluckhohn
4. Kroeber
5. Clifford Geertz
6. Raymond Williams

است» (جعفری، ۱۳۷۵: ۱۶۱). با وجود اینکه تعاریف متعددی از تمدن ارائه شده است، تمدن را می‌توان به شکل زیر تعریف کرد:

ظهور و بروز جنبه مادی و عینی جوامع که ریشه در فرهنگ آن داشته و با خاستگاهی عقلانی در عرصه نظام‌های اجتماعی، شامل: نظام سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و سایر خرده‌نظام‌ها، بروز کرده و بر اساس نظام مقبول، به دنبال رسیدن به مطلوب‌ها است.

تمدن اسلامی: از آنجاکه تمدن اسلامی مبتنی بر دین اسلام بوده و حیات خود را از آموزه‌های دینی اخذ نموده و اصلی‌ترین بنیان تمدن نوین اسلامی، دین است، باید دانست که دین، مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقرراتی است که برای اداره فرد و جامعه انسانی و پرورش انسانها، از طریق وحی و عقل، در اختیار آنان قرار دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۰: ۲۷). دین می‌تواند برای افراد، نظام عقیدتی مشترکی را به وجود آورد تا از این راه، هویت فرهنگی مشترک تحقق یابد. کارکرد این نظام عقیدتی، معنابخشی به واقعیت‌هاست که به واسطه قاعده‌مند کردن مفاهیم عام هستی صورت می‌گیرد. براین اساس، می‌توان از معرفتی دینی سخن راند که منبعی از معانی غایی است؛ عناصر فرهنگی و اجتماعی متنوع را به یکدیگر پیوند می‌زند و هویت و همبستگی را فراهم می‌کند (ویلیامز، ۲۰۰۵: ۸۹). از این رو در تعریف تمدن اسلامی باید گفت: «مجموعه هماهنگ و سازمان یافته‌ای از عقاید، باورها، سنن، خلاقیت‌ها، اختراعات، فنون و علم که به نحوی از انحاء، متأثر از اندیشه اسلامی بوده و در جامعه اسلامی و مسلمانان فراهم آمده باشد» (سمیعی اصفهانی، ۱۳۹۵: ۱۹۸). تمدن اسلامی در اندیشه رهبر معظم انقلاب عبارت است از «آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد؛ زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت می‌باشد.»^۲ بنابراین با لحاظ مطالب پیش گفته می‌توان اذعان داشت، تمدن اسلامی علاوه بر استقرار در یک سیر تاریخی مشخص، دارای نظام‌هایی مبتنی بر دین اسلام بوده و

عبارت است از: نظام‌های دست‌ساز برآمده از دین اسلام در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که در پی رفع نیازهای اساسی جامعه به شکل معقول و متوازن در همه ابعاد است تا سبب پیشرفت مادی و تعالی معنوی انسان‌ها شود.

تمدن‌سازی اسلامی: تمدن‌سازی اسلامی یعنی پیشرفت همه جانبه در کنار برخورداری از دستاوردهای علمی و فناورانه با تأکید بر عنصر حرکت و تعالی که شامل تمام ابعاد مادی و معنوی انسان‌ها می‌گردد.^۱ این نوع نگرش در تمدن‌سازی اسلامی، تنها به دنبال اسلامی کردن جنبه‌های عینی، عملی و تاکتیکی جامعه نیست که با تصرف حکومت توسط افراد مؤمن بتوان آن را بدست آورد (مرکز مطالعات راهبردی ناجا، ۱۳۹۵: ۵)، بلکه در تمدن‌سازی اسلامی علاوه بر ایجاد حکومت اسلامی و پرداختن به جنبه‌های عینی و مادی جامعه، نیاز به اسلامی نمودن جنبه‌های ذهنی، فرهنگی و معنوی تمدن به عنوان سازه‌های اصلی تمدن برای ایجاد تمدن نوین اسلامی نیز می‌باشد. در تمدن‌سازی اسلامی، نگاه جامع به تعالی بخشی در تمام جنبه‌های زندگی بشر و نیازهای او لحاظ شده است چرا که «اسلام به هیچ وجه بر نمی‌تابد جامعه عقب افتاده در مسائل علمی، در مسائل سیاسی، در مسائل تمدنی و در هر عرصه دیگری را؛ اسلام دنبال ایجاد یک جامعه پیشرفته است».^۲ بنابراین «تمدن نوین اسلامی می‌تواند با شاخصه ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا را به امت اسلامی و به همه بشریت هدیه دهد و نقطه‌رهایی از جهان بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای که از ارکان تمدن امروزمین غرب اند، باشد».^۳ بنابراین می‌توان گفت؛ تمدن نوین اسلامی عبارت است از ظهور و بروز مادی و معنوی پیشرفت‌های هدفمند، نظام‌مند و نوظهور امت اسلامی بر اساس تعالیم اسلامی در تمامی عرصه‌های اجتماعی، که شکلی معنادار و منضبط به خود گرفته و جامعه اسلامی را به مقاصد خود نزدیک می‌کند (غلامی، ۱۳۹۶: ۴۳). عمده آن است که ایجاد تمدن نوین اسلامی در جهان اسلام بر محور آموزه‌های اسلامی باشد و به تدریج با نظام‌سازی و اسلامی نمودن

۱. بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با جوانان خراسان شمالی مورخ ۱۳۹۱/۷/۲۳

۲. بیانات معظم له در دیدار دانشجویان مورخ ۱۳۹۲/۵/۶

۳. بیانات معظم له مورخ ۱۳۹۲/۲/۹

ابعاد عینی و مادی در کشورهای اسلامی، زمینه‌های لازم جهت ساخت تمدن جدید اسلامی را فراهم آوریم. با این وصف می‌توان گفت: تمدن سازی اسلامی یعنی طراحی و ساخت نظام‌هایی که بر اساس الگوهای جدید مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و تجربه‌های تمدن پرشکوه اسلامی، ضمن پاسخگویی به نیازهای طبیعی و ایجاد پیشرفت مادی، بعد معنوی انسانها را نیز به سوی تعالی و سعادت رهنمون می‌سازد.

بسیج: بسیج مبین «فرایندی است که در آن گروهی از حالت مجموعه منفعلی از افراد به مشارکت کننده فعال در زندگی عمومی تبدیل می‌شوند» (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۰۴). از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، بسیج؛ یعنی «آمادگی؛ یعنی احساس تکلیف در همه لحظات؛ بسیج یعنی حضور در همه میدان‌هایی که از انسان در آن میدان، کاری می‌طلبد»^۱ یعنی به صحنه آمدن و به میدان آمدن. میدان چالش‌های حیاتی و اساسی.^۲ در فرایند تمدن سازی، بسیج به معنای فعال شدن نیروهای اجتماعی و کاربرد مناسب و گسترده نیروی انسانی در جهت بهره‌وری مطلوب از عناصر تمدن‌سازاست (شجاعی، ۱۳۹۵: ۸۰). بنابراین در این تحقیق بسیج عبارت است از: آزاد سازی و همگرا نمودن انرژی متراکم و نهفته کشورهای اسلامی و ملت‌های مسلمان به منظور حرکت جمعی (همگانی) و آگاهانه که برای دستیابی به اهداف با کسب آمادگی و استفاده از تمامی امکانات مادی و معنوی، در صدد رفع نیازهای موجود است.

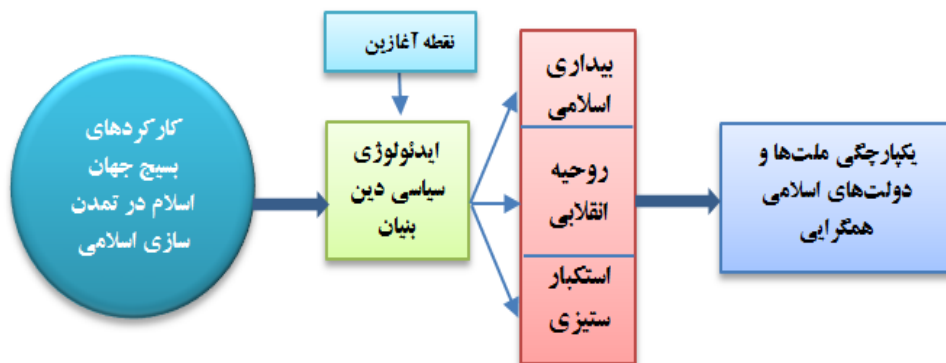
جهان اسلام: «سرزمینی که بیش‌تر مردم آن مسلمانانی باشند که در انجام امور دینی خود و اقامه شعائر اسلامی از آزادی عمل و امنیت جانی و مالی برخوردار باشند و در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه نفوذ چشم‌گیر داشته باشند» (صفوی، ۱۳۸۷: ۶۸-۶۷). در این تحقیق، جهان اسلام؛ مجموعه کشورهای اسلامی و مسلمانان جهان اعم از شیعه و سنی که دارای دین اسلام بوده و با جمعیتی قابل اعتنا در کشورهای خود دارای نفوذ مؤثر در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی هستند.

۱. بیانات معظم له در جمع مسئولان بسیج آذر ماه ۱۳۷۴.

۲. بیانات معظم له در دیدار با دانشجویان بسیجی مورخ ۱۳۸۴/۰۳/۰۵.

بسیج جهان اسلام: با توجه به تعاریفی که از واژه‌های بسیج و جهان اسلام ارایه گردید، منظور از بسیج جهان اسلام در این تحقیق؛ همگرا نمودن اراده‌ها، ظرفیت‌ها و توانایی‌های کشورهای اسلامی در ابعاد مادی و معنوی و ایجاد حرکت جمعی و آگاهانه دولت‌ها و ملت‌های مسلمان در عرصه‌های مختلف که به منظور تحقق تمدن نوین اسلامی صورت می‌پذیرد.

چارچوب نظری: به دلیل ماهیت تمدن و جلوه‌های عینی آن در جوامع، بررسی کارکردهای ابعاد مختلف بسیج جهان اسلام برای نیل به سمت تمدن نوین اسلامی در قالب آنچه که مرحوم دکتر میرزایی اهرنجانی در مدل سه شاخگی (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۷۷: ۳۱۶) بیان داشته، می‌توان این کارکردها را در ابعاد مختلف از جمله حوزه رفتاری مورد کاوش قرار داد. همچنین مطابق نظریه بسیج در اندیشه حضرت امام خمینی^(ره) که متضمن ایدئولوژی سیاسی و انقلابی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی (فوکو، ۱۳۷۷: ۳۶ و ۴۰-۴۲)، بسیج توده‌های مردمی و استفاده از سازمان‌های مردم نهاد (ذوالقدر، ۱۳۸۷: ۱۴۰)، جامعیت بسیج به منزله حضور یکپارچه تمام اقشار مردمی و نخبگی در عرصه‌های مختلف نظامی، فرهنگی- اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، علمی (صحیفه نور، ۱۳۸۵، ج ۱۲: ۱۵۹)، حضور آگاهانه ملت‌های مسلمان بر علیه استکبار در ابعاد جهانی (همان، ج ۲۱: ۱۹۵) است، کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام که مبین مجموعه‌ای از شیوه‌ها، رویه‌ها و جهت‌گیری‌های عملی جهان اسلام و بسیج آن برای تحقق اهداف تمدن نوین اسلامی در جوامع است را می‌توان به شکل ذیل مورد بررسی قرار داد.

نمودار ۱. چارچوب نظری تحقیق

بیداری اسلامی: اولین موضوعی که در حوزه رفتاری جهان اسلام و بسیج آن در تمدن سازی اسلامی مطرح است، مسئله بیداری اسلامی می‌باشد که به عنوان یک طیفی است که نقطه آغازین آن از پیش اسلام نشأت می‌گیرد، لیکن با توجه به بروز صحنه‌ای آن در کشورهای اسلامی و در نظر گرفتن فرایند تمدن سازی اسلامی، آن را به عنوان یک الزام رفتاری (وقوع انقلاب اسلامی در سطوح مختلف) برای بسیج جهان اسلام جهت نیل به سمت تمدن سازی اسلامی فرض نموده‌ایم. از این رو بیداری اسلامی، جریانی است که نقطه عطف آن در حرکت عظیم ملت‌های مسلمان بر مدار بصیرت و آگاهی جهت صیانت از ارزش‌های اسلامی شکل گرفته و از جمله کارکردهایی است که بدون آن امکان بسیج جهان اسلام فراهم نخواهد شد. بر اساس نظریه «خیزش تمدنی» منشأ بیداری اسلامی، اراده خداوند، تعالیم دین اسلام و مجاهدت علما و مصلحان اسلامی است و عمق آن تا بُعد تمدنی اسلام پیش رفته است. این حرکت مستمر، از فریاد و مبارزه در مقابل استبداد و استعمار گرفته تا دوران تجربه و عملکرد و تا خیزش تمدنی اخیر، دورانی از بیداری، استقلال‌خواهی و هویت‌جویی را شکل داده است (مظاهری، ۱۳۹۳: ۲). تا بیداری اسلامی در میان آحاد ملت‌های مسلمان رخ ندهد، شاهد پدید آمدن همگرایی و حرکت جمعی هدفمند در جامعه اسلامی نخواهیم بود. جهان اسلام با غفلت و ناخودآگاهی، هیچ‌گاه توان جمع اراده‌های خود را برای نیل به تحقق تمدن نوین اسلامی پیدا نخواهد نمود. زیرا ملتی می‌تواند نقش ایفا کند که به خودآگاهی رسیده است.^۱ برای همین، احمد از متفکران جهان اسلام نیز کشتار مسلمانان بوسنی به دست صرب‌ها، نگارش کتاب آیات شیطانی به وسیله سلمان رشدی و جنگ خلیج فارس را سه اتفاقی می‌داند که سبب خلق خودآگاهی میان مسلمانان گردید (احمد، ۱۹۹۴: ۷). به هر ترتیب بیداری اسلامی با وجود جریان‌های مختلف آن در جهان اسلام به عنوان یک الزام بسیج‌کننده برای ساخت تمدن نوین اسلامی تا آنجاست که جبهه استکبار نگران ترویج و رشد ارزش‌های اسلامی در غرب و گرایش ملت‌های غربی به اسلام نیز می‌باشد و آن را برای خود یک تهدید جدی می‌انگارد.

۱. بیانات معظم له در دیدار مردم قم مورخ ۱۳۸۳/۱۰/۱۹.

مقابله با نفوذ تمدنی غرب: از نشانه‌های همگرایی‌های همه جانبه در جهان اسلام، عزم راسخ دول اسلامی در مقابله با نفوذ تمدنی غرب به عنوان یک مؤلفه اثر گذار به منظور تحقق عینی بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی است. چرا که جریان استعماری که در قرون گذشته تا به حال در بسیاری از کشورهای اسلامی شاهد آن بوده‌ایم نشانگر علاقه نفوذ غرب به دارایی‌های جهان اسلام و بهره‌کشی آن در راستای منافع خود می‌باشد. استعمار همواره درصدد تخریب عقاید و ایمان مسلمین، برهم زدن وحدت میان آنان و ترویج فساد، قطع رابطه مسلمانان با گذشته پرافتخار دینی‌شان، خراب نمودن چهره‌های اصیل اسلامی، القاء جدایی دین از سیاست و مخالفت دین با فرهنگ و تمدن، برقراری روابط آزاد اقتصادی با کشورهای اسلامی و کمک‌های بلاعوض یا با عوض، الغای قوانین اسلامی و جایگزین نمودن برنامه‌های غربی، سرگرم کردن مردم به مسائل کم ارزش (قربانی، ۱۳۷۶: ۴۵۳-۴۳۳)، جهت تفوق تمدنی خود در جهان اسلام بوده است. حاصل نفوذ تمدنی غرب بر امت اسلامی این بود که برخی از مناطق جهان اسلام دچار نوعی خوباختگی و شیفتگی به ظاهر پر زرق و برق تمدن غرب شد و به جای نظام‌سازی اسلامی، دنبال تحقق نظام‌ها و ساختارهای غربی در بلاد اسلامی برآمدند. غافل از اینکه ظرفیت‌های فراوانی که در کشورهای اسلامی وجود دارد قابلیت تمدن سازی را در جهان اسلام دوچندان نموده است. البته چالش تمدنی غرب تنها به مظاهر تمدنی نفوذ ختم نمی‌شود. بلکه غرب و نظام سلطه از هر راهی برای اضمحلال اسلام و تمدن حاصل از آن فروگذاری نمی‌کنند و پروژه‌های براندازی نرم را هم در دستور کار خود دارند. چنانچه امثال ساموئل هانتینگتون بر این باورند که راه مقابله و فروپاشی نظام‌های غیر لیبرال در جهان اسلام، پیاده سازی «پروژه دموکراسی سازی» است. این راهبرد در طرح خاورمیانه بزرگ مورد تأکید قرار گرفته است (نائینی، ۱۳۹۱: ۶۴-۶۳).

جغرافیای جهان اسلام: موقعیت برتر جهان اسلام به لحاظ ژئوپلیتیکی با ۵۷ کشور مسلمان که به لحاظ راهبردی از سوی غرب با جهان مسیحیت (سکولار و لائیک) و از سوی شرق با بودیسم و هندو مواجه است، عمدتاً در سه قاره و در پنج منطقه جغرافیایی پرجمعیت و برخوردار از غنای تاریخی، اقتصادی و تمدنی قرار دارد. مجموعه عظیم

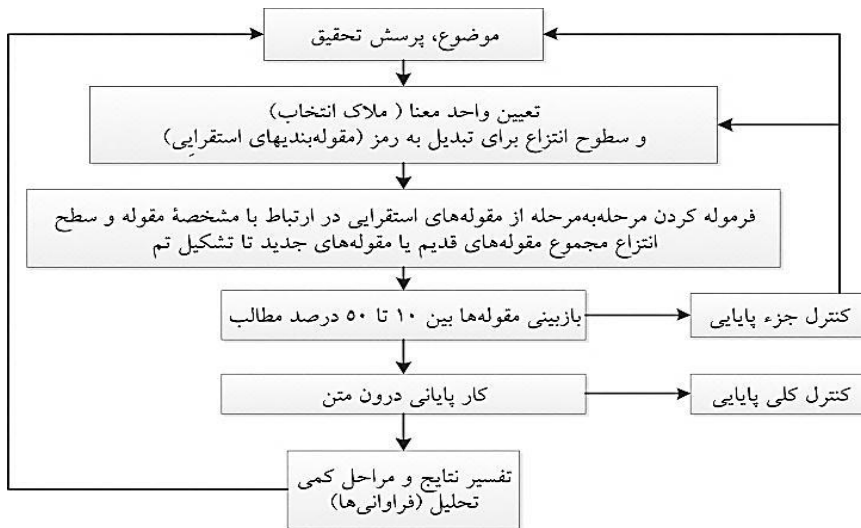
جغرافیایی جهان اسلام با ۱۱ هزار کیلومتر از غرب تا شرق و ۵ هزار کیلومتر بین جاوه و قزاقستان و با تقاطع در مرزهای شمالی خود با دو سرزمین پهناور روسیه و چین محدود شده و در جنوب، هندوستان آن را به دو نیمه تقسیم می‌کند (گلی‌زواره، ۱۳۸۹: ۱۶۲-۱۶۱). غالب کشورهای اسلامی دارای مرزهای مشترک و مبادلات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی می‌باشند که پتانسیل خوبی برای وحدت و همگرایی محسوب می‌شود (صفوی، ۱۳۸۷: ۱۸۲). وسعت کشورهای اسلامی در مجموع، چهار برابر قاره اقیانوسیه، سه برابر قاره اروپا و مقداری کمتر از کل وسعت قاره آفریقا می‌باشد که با احتساب نواحی مسلمان نشین آسیای مرکزی، آسیای جنوبی، چین، اروپای شرقی و سایر نواحی سکونت اقلیت‌های مسلمانان، وسعت جهان اسلام برابر کل وسعت قاره آفریقا می‌شود که از نظر سیاسی و ژئوپلیتیکی حائز اهمیت است (رضایی، ۱۳۹۴: ۴۶). ماهیت چند بعدی کشورهای اسلامی از جمله: شرایط خوب ژئوپلیتیک سیاسی و دسترسی به آب‌های آزاد جهان، تلاقی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا، وجود ذخایر غنی مواد اولیه و اندوخته‌های معدنی و نیز موقعیت ممتاز تجاری و بین‌المللی کشورهای اسلامی به ویژه در منطقه آسیای جنوب غربی و شمال آفریقا (جان احمدی، ۱۳۹۳: ۲۵۵) که تمرکز قدرت جهان اسلام در آنجا قرار گرفته است، سبب گشته، این منطقه جولانگاه قدرت‌های امروز جهان در مواجهه با دنیای اسلام باشد. «امروز بیشترین منابع نفت که بی اغراق به منزله خون برای تمدن کنونی جهان است، در کشورهای اسلامی است. حساس‌ترین مناطق سوق‌الجیشی عالم، در اختیار مسلمانان است. بخش عظیمی از منابع زیرزمینی که برای بنای امروز و فردای جهان مورد نیاز ضروری است، در این کشورها است.»^۱ به عبارتی، قرار گرفتن جهان اسلام در خشکی‌ها، مسیرهای آبی جهان و وجود دریاها، تنگه‌ها و خلیج‌های فراوان با موقعیت سوق‌الجیشی خاص و سرشار از منابع انرژی سبب ایفای نقش مؤثر و بی‌بدیل موقعیت ژئواستراتژیک جهان اسلام در دنیا شده است که مبین ظرفیت‌های بی‌نظیر جهان اسلام و لزوم بسیج آن برای تمدن‌سازی اسلامی می‌باشد.

۱. پیام معظم له به مناسبت برگزاری مراسم حج مورخ ۱۳۷۶/۱/۲۱.

روش‌شناسی

رویکرد این تحقیق، اکتشافی و با روش آمیخته بوده که ترکیبی از روش‌های تحقیق کمی و کیفی است. ادبیات مورد نیاز تحقیق با تکنیک فیش‌برداری و استفاده کلیه منابع، متون، تحقیقات معتبر در دسترس و دربردارنده ادبیات نظری موجود اندیشمندان، مدارک و اسناد مرتبط با موضوع بسیج جهان اسلام و تمدن‌سازی اسلامی، بدست آمده است. در روش کیفی پس از مصاحبه با ۱۲ تن از خبرگان با روش تحلیل محتوای عرفی با رویکرد استقرایی تا رسیدن به اشباع نظری، کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن‌سازی اسلامی برآورد شده است.

تحلیل محتوای عرفی معمولاً در طرحی مطالعاتی به کار می‌رود که هدف آن شرح یک پدیده است. در این حالت پژوهش‌گران از به کار گرفتن مقوله‌های پیش‌پنداشته می‌پرهیزند و در عوض ترتیبی می‌دهند که مقوله‌ها از داده‌ها ناشی شوند. در این حالت، محققان خودشان را بر امواج داده‌ها شناور می‌کنند تا شناختی بدیع برایشان حاصل شود. بنابراین از طریق استقرا، مقوله‌ها از داده‌ها ظهور می‌یابند. این حالت را مایرینگ مقوله‌ استقرایی^۱ نامیده است (ایمان، ۱۳۹۰).

نمودار ۲. مدل مرحله‌ کاربرد مقوله‌ استقرایی (ایمان، ۱۳۹۰)

واحد تحلیل، مضمون بیانات خبرگان و روش انتخاب نمونه نیز هدفمند و منطبق با نظرات خبرگان در موضوع مورد تحقیق خواهد بود. در حجم نمونه نیز، هنگامی که مقوله‌ها و مفاهیم به لحاظ نظری به حد اشباع برسند و داده‌های جدیدی بدست نیاید، نمونه‌گیری پایان خواهد یافت.

در روش کمی پژوهش، جهت تأیید مدل مفهومی تحقیق از طریق پیمایش خبرگی و تهیه پرسشنامه برای اعتبارسنجی، تعیین اهمیت و اولویت‌بندی هر یک از کارکردهای اقدام شده است. ابتدا محور کارکردهای بدست آمده در اختیار ۱۵ نفر از استادان و خبرگان قرار گرفت و پس از بررسی نظرات خبرگان، اصلاحات لازم در پرسشنامه اولیه اعمال و مجدداً پرسشنامه در بین ۲۰ نفر از استادان حوزه و دانشگاه توزیع و پس از رفع اشکالات، پرسشنامه نهایی با مقیاس سنجش رتبه‌ای و بر اساس طیف (لیکرت) پنج گزینه‌ای از (خیلی کم) تا (خیلی زیاد) تنظیم و با توجه به راهبردی بودن موضوع مورد تحقیق (با فرض برابری جامعه آماری و حجم نمونه، $N=n$) در میان بیش از ۷۰ نفر از خبرگان واجد شرایط این پژوهش به عنوان جامعه آماری مورد مطالعه، توزیع که تعداد ۵۰ پرسشنامه مورد قبول، دریافت گردید. میزان روایی پرسشنامه با واریانس: ۶,۹۴۴ معادل ۷۷ درصد برآورد گردید که مبین طراحی مطلوب گویه‌های پرسشنامه در ایجاد فهم مشترک میان خبرگان بوده و میزان پایایی پرسشنامه بر اساس روش آلفای کرونباخ، معادل ۰/۸۷۷. تعیین گردید که مبین عالی بودن قابلیت اعتماد پرسشنامه است. داده‌های مرتبط با سؤالات جمعیت شناختی با استفاده از فنون آمار توصیفی مانند «فراوانی - درصد فراوانی - فراوانی تجمعی» بدست آمده که در این مقاله از آن صرف‌نظر شده و داده‌های مربوط به پرسشنامه به کمک فنون آمار استنباطی مانند آزمون تی یک نمونه، آزمون تحلیل عاملی و آزمون فریدمن با بهره‌گیری از نرم افزار Spss انجام شده است.

نتایج مصاحبه با خبرنگار

جدول ۱. تحلیل مفاهیم کارکردهای رفتاری تمدن سازی اسلامی از نظر خبرنگار

شمارگان خبره	گزیده متن مصاحبه	کلید واژه	مفهوم سازی	نشانهگر
خبره ۱	ماهیت وظیفه اصلی بسیج جهان اسلام در تمدن سازی بیشتر فرهنگی است.	زمینه فرهنگی	اشتراک فرهنگی	ب/۱
	باید کف بسیج جهان اسلام یعنی ایجاد هسته‌های مقاومت را احیا نماییم.	مقاومت در برابر استبداد	مبارزه با استبداد	ب/۲
	بسیج جهان اسلام با حمایت از ظرفیت‌های مردمی و انقلاب‌های آزادی خواه شکل خواهد گرفت.	ظرفیت‌های مردمی	انقلاب‌های مردمی	ب/۳
خبره ۲	عنصر اصلی بسیج جهان اسلام برای تمدن سازی انسان با سرمایه دینی است.	دین محوری	سرمایه دینی	ب/۴
	از بقایای تمدن اسلامی در کشورهای اسلامی برای تمدن سازی استفاده شود.	تبار تمدنی	میراث تمدنی	ب/۵
	بسیج جهان اسلام بایستی دارای یک ماهیت متضاد با منافع استکباری داشته باشد.	عدم تأمین منافع استکبار	قطع منافع استکبار جمعیت و جغرافیای جهان	ب/۶
	بسیج جهان اسلام ضروری است.	جغرافیای جهان اسلام	اسلام	ب/۷
خبره ۳	عناصر جمعیتی در بسیج جهان اسلام بایستی همگرا باشد.	جمعیت متحد	وحدت مردمی	ب/۸
	نیاز به یک اجماع علمی میان اندیشمندان برای ساخت تمدن نوین اسلامی وجود دارد.	هم‌اندیشی دانشمندان	اجماع علمی اندیشمندان	ب/۹
	برای ایجاد بسیج جهانی توجه به تراث و تبار تاریخ تمدن اسلامی در کشورهای اسلامی مهم است.	تبار تمدنی	میراث تمدنی	ب/۵
	تقویت اشتراکات فرهنگی مقدم بر سایر جنبه‌ها در بسیج جهان اسلام است.	زمینه فرهنگی	اشتراک فرهنگی	ب/۱
خبره ۴	در همه شئون تمدنی باید بسیج همگانی شکل بگیرد.	انسجام اجتماعی	انسجام تمدنی	ب/۱۰
	ایجاد همگرایی با ایجاد رنسانس اسلامی قابل تحقق است.	رنسانس اسلامی	انقلاب اسلامی	ب/۱۱
	تمدن سازی نیاز به رنسانس دارد که جز با وجود روحیه انقلابی در مسلمانان بدست نمی‌آید.	رنسانس تمدنی	انقلاب تمدنی	ب/۱۲
خبره ۵	بسیج جهان اسلام باید با تمایلات توحیدی مبتنی	مبارزه با استکبار	مبارزه با استکبار	ب/۱۳

شمارگان خبره	گزیده متن مصاحبه	کلید واژه	مفهوم سازی	نشانگر
	بر مبارزه با استکبار شکل بگیرد. وفاق و همدلی از مؤلفه‌های مهم تحقق بسیج جهان اسلام برای تمدن سازی اسلامی است. وجود جهان بینی توحیدی مشترک میان علما و نخبگان اسلامی خود بسیج کننده برای تمدن سازی است. برای تحقق بسیج جهان اسلام، مرادوات اندیشمندان اسلامی بایستی بصورتی جدی و حقیقی شکل گیرد.	وفاق و همدلی	وفاق و همدلی	ب/۱۴
		جهان بینی توحیدی	جهان بینی مشترک نخبگان	ب/۱۵
		مرادوات علمی اندیشمندان	هم‌افزایی علمی اندیشمندان	ب/۱۶
خبره ۶	بدون تلاش و مجاهدت دولت‌های اسلامی امکان ساخت تمدن نوین اسلامی فراهم نخواهد شد. بسیج جهان اسلام با محوریت روحیه انقلابی باید پیش رود. بدون انگیزه لازم بسیج جهان اسلام شکل نخواهد گرفت.	تلاش و کوشش	مجاهدت	ب/۱۷
		روحیه انقلابی	روحیه انقلابی	ب/۱۸
		انگیزه	اراده و انگیزه	ب/۱۹
خبره ۷	سهم آموزش و آگاه سازی مسلمانان در ساخت تمدن اسلامی جدی است. عمل سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جهان اسلام برای تمدن سازی اسلامی باید همگرا باشد. وجود محبت میان مسلمانان سبب ایجاد بسیج جهانی خواهد بود. کشورهای بسیج کننده بایستی با ظرفیت ایجاد تمدنی و مقتدر باشند.	آموزش و تعلیم	آگاه سازی	ب/۲۰
		عمل همگرا	همگرایی در عمل	ب/۲۱
		محبت	مهربانی و محبت	ب/۲۲
		اقتدار تمدنی	ظرفیت تمدنی	ب/۲۳
خبره ۸	مهم‌ترین الزام بسیج جهان اسلام برای تمدن سازی آگاهی بخشی میان مسلمین است. محور اصلی بسیج جهان اسلام استکبار ستیزی به ویژه توسط دولتمردان کشورهای اسلامی است. برجستگی وظیفه اصلی بسیج جهان اسلام در امت سازی و حمایت از نخله‌های مردمی آزادی خواه است.	آموزش و تعلیم	آگاه سازی	ب/۲۰
		استکبار ستیزی	استکبار ستیزی دولتمردان	ب/۲۴
		امت سازی	حمایت از نخله‌های مردمی آزادی خواه	ب/۲۵
خبره ۹	کشف کانون‌های مهم تمدن‌زا در جهان اسلام و استفاده از نقاط قوت آنها در تمدن سازی اسلامی بسیار مهم است. همچنان که ما در عرصه نظامی موفق بودیم، با تلاش و کوشش آحاد مسلمانان می‌توان تمدن	نقاط قوت تمدنی	کانون‌های تمدنی	ب/۲۶
		تلاش و کوشش	تلاش و کوشش	ب/۱۷

شمارگان خبره	گزیده متن مصاحبه	کلید واژه	مفهوم سازی	نشانگر	
	سازی اسلامی را به پیش برد. برای بسیج جهان اسلام، تقریب مذاهب باید تحقق یابد و بعد از آن انسجام اسلامی رخ می دهد.	انسجام اسلامی	تقریب مذاهب	ب/ ۲۷	
خبره ۱۰	تفرقه در میان مسلمانان از جدی ترین عوامل شکست تمدن سازی اسلامی است. از ظرفیت علمای اسلامی و اندیشمندان جهان اسلام برای ساخت تمدن اسلامی بصورتی همگرا بایستی بهره برد. با تسامح و تساهل می توان به اهداف بسیج جهان اسلام برای تمدن سازی نائل آمد. به لحاظ فرهنگی زمینه های بیشتری برای بسیج جهان اسلام وجود دارد.	تفرقه ظرفیت اندیشمندان متحد تسامح و تساهل زمینه فرهنگی	تفرقه اتحاد اندیشمندان اسلامی تسامح و تساهل اشتراک فرهنگی	ب/ ۲۸ ب/ ۲۹ ب/ ۳۰ ب/ ۱	
	خبره ۱۱	بسیج جهان اسلام بر محور انسان آگاه و مؤمن شکل می گیرد. ظرفیت های مختلف جهان اسلام به ویژه حوزه منابع مادی و جغرافیایی آن می تواند به عنوان محور همگرایی در جهت رعایت منافع مشترک کشورهای اسلامی مورد توجه قرار گیرد. تجمع توانمندی های به ویژه در حوزه سیاسی و اقتصادی جهان اسلام مهم است.	انسان آگاه ظرفیت های جغرافیایی تجمع توانمندی ها	انسان بصیر ظرفیت های جغرافیایی تجمع توانمندی های سیاسی و اقتصادی	ب/ ۳۱ ب/ ۳۲ ب/ ۳۳
		خبره ۱۲	روی مبنای غربی نمی توان تمدن سازی نمود. بنابراین بر محور فرهنگ مشترک اسلامی باید متمرکز شد. روابط کشورهای اسلامی بایستی بر مدار رأفت اسلامی و برادری برقرار شود. خیز تمدنی حس جمعی می خواهد. بدون حکام استبداد ستیز و لایق نمی توان جهان اسلام را بسیج نمود. بازار مشترک اسلامی تأسیس گردد	زمینه فرهنگی برادری مؤمنانه حس جمعی استبداد ستیزی حکام بازار مشترک	اشتراک فرهنگی رأفت اسلامی تعلق مشترک حکام لایق و استبداد ستیز بازار مشترک اسلامی

جدول ۲. مقوله‌پردازی مفاهیم کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی

ردیف	مفاهیم	مستندات	مقوله‌ها
۱	اشتراک فرهنگی، سرمایه دینی، وحدت مردمی، انسجام تمدنی، عمل همگرا، تقریب مذاهب، پرهیز از تفرقه	ب/۱، ۴/ب، ۱۰/ب ب/۲۱، ۲۷/ب ب/۲۸	همگرایی فرهنگی جهان اسلام
۲	مبارزه با استبداد، حمایت از ظرفیت‌های مردمی، قطع منافع استکبار، مبارزه با استکبار، استکبار ستیزی دولتمردان، پرهیز از تفرقه، تجمیع توانمندی‌های سیاسی،	ب/۲، ۳/ب، ۶/ب ب/۱۳، ۲۱/ب ب/۲۴، ۲۸/ب، ۳۳/ب	همگرایی سیاسی جهان اسلام
۳	قطع منافع استکبار، انسجام تمدنی، ظرفیت‌های جغرافیایی، تجمیع توانمندی‌های اقتصادی، بازار مشترک اسلامی	ب/۶، ۱۰/ب، ۲۱/ب ب/۳۲، ۳۳/ب، ۳۷/ب	همگرایی اقتصادی جهان اسلام
۴	اجماع علمی اندیشمندان، جهان بینی مشترک نخبگان، هم‌افزایی علمی اندیشمندان، اتحاد اندیشمندان اسلامی	ب/۹، ۱۵/ب، ۱۶/ب ب/۲۶	تقریب آراء و نظرات اندیشمندان و نخبگان
۵	استکبار ستیزی دولتمردان، حکام لایق و استبداد ستیز	ب/۲۴، ۳۶/ب	هم‌آوایی دولت‌مردان جهان اسلام
۶	قطع منافع استکبار، انقلاب تمدنی، مبارزه با استکبار، روحیه انقلابی، استکبار ستیزی دولتمردان، حمایت از نخله‌های مردمی آزادی خواه	ب/۶، ۱۱/ب، ۱۲/ب ب/۱۳، ۱۸/ب ب/۲۴، ۲۵/ب، ۳۶/ب	وجود روحیه انقلابی و استکبار ستیزی
۷	حمایت از نخله‌های مردمی آزادی خواه	ب/۳، ۳۶/ب	حمایت از نهضت‌های آزادی بخش
۸	آگاه سازی، انسان بصیر حمایت از نخله‌های مردمی آزادی خواه	ب/۲۰، ۳۱/ب، ۳۶/ب	حمایت از جریان بیداری اسلامی
۹	میراث تمدنی، ظرفیت تمدنی، کانون‌های تمدنی	ب/۵، ۲۳/ب، ۲۶/ب	بهره‌گیری از کشورهای اسلامی تمدن‌زا
۱۰	وفاق و همدلی، مهربانی و محبت، تسامح و تساهل، رأفت اسلامی، تعلق مشترک	ب/۱۴، ۲۲/ب ب/۳۰، ۳۴/ب، ۳۵/ب	مداراوزی کشورهای اسلامی با یکدیگر
۱۱	مبارزه با استبداد، تلاش و کوشش	ب/۲، ۱۷/ب	تلاش و مجاهدت کشورهای اسلامی

براین اساس، یافته‌های تحقیق که مبین کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی است، به شرح نمودار ذیل قابل مشاهده می‌باشد.

نمودار ۳. کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی (یافته‌های تحقیق)

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

بر اساس ادبیات نظری پیش‌گفته و مصاحبه با ۱۲ تن از خبرگان، اهم کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام مؤثر در تمدن سازی اسلامی پس از جمع بندی پرسشنامه‌های اخذ شده از ۵۰ خبره در قالب ۱۶ گویه به شرح جدول ذیل احصاء گردیدند:

جدول ۳. تحلیل توصیفی پرسشنامه

فراوانی مشاهده شده					کارکردهای بسیج جهان اسلام	بُعد
۱	۲	۳	۴	۵		
۱	۱	۶	۱۸	۲۴	همگرایی فرهنگی جهان اسلام	رفتاری
۱	۱	۸	۱۱	۲۹	همگرایی سیاسی جهان اسلام	
۱	۲	۶	۱۸	۲۳	همگرایی اقتصادی جهان اسلام	
۱	۲	۴	۲۱	۲۲	بیداری اسلامی در جهان اسلام	
۱	۱	۹	۱۹	۲۰	تقریب آراء و نظرات اندیشمندان و نخبگان	
۱	۱	۱۰	۲۰	۱۸	هم‌آوایی دولت‌مردان جهان اسلام	
۱	۱	۶	۱۱	۳۱	مقابله با نفوذ تمدن غربی در کشورهای اسلامی	
۱	۱	۱	۱۷	۳۰	وجود روحیه انقلابی و استکبار ستیزی	
۱	۵	۶	۱۹	۱۹	حمایت از نهضت‌های آزادی بخش	
۱	۳	۶	۱۸	۲۲	حمایت از جریان بیداری اسلامی	
۰	۱	۷	۲۴	۱۸	استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیک	
۰	۱	۷	۲۰	۲۲	استفاده از ظرفیت‌های ژئواستراتژیک	
۱	۰	۷	۲۳	۱۹	استفاده از ظرفیت‌های ژئواکونومیک	
۱	۰	۸	۱۹	۲۲	بهره‌گیری از کشورهای اسلامی تمدن‌زا	
۱	۲	۵	۲۰	۲۲	مداراوزی کشورهای اسلامی با یکدیگر	
۱	۱	۶	۱۸	۲۴	تلاش و مجاهدت کشورهای اسلامی	

تحلیل‌های استنباطی گویه‌های پرسشنامه

جهت تأیید مدل مفهومی تحقیق، در قالب ارایه پرسشنامه با ۱۶ گویه فوق فرضیاتی به شرح زیر تدوین و با استفاده از آزمون T یک نمونه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. قبل از انجام آزمون یادشده، به منظور حصول اطمینان از نرمال بودن توزیع داده‌های بدست آمده از طریق پرسشنامه، آزمون کولموگروف-اسمرینوف انجام گردید که نتایج آن به شرح ذیل می‌باشد. برای این منظور فرضیه‌ای به شکل زیر مطرح و سپس مورد آزمون قرار گرفت.

H0: توزیع داده‌های متغیرها نرمال است.

H1: توزیع داده‌های متغیرها نرمال نیست.

جدول ۴. آزمون کولموگروف-اسمرینوف گویه‌های پرسشنامه

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار K-S محاسبه شده	انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
نرمال است	۰,۲۰۰	۰,۱۰۶	۰,۵۲۲۰۵	۴,۲۸۳۴	بعد رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی

آزمون مرتبط با بررسی اهمیت کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی:

H0: کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام مستقل از تمدن سازی اسلامی است.

H1: کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی دارای اهمیت است.

جدول ۵. آزمون T یک نمونه‌ای کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار T محاسبه شده	حدود اطمینان		متغیر متغیر تابع	متغیر مستقل	آزمون
			حد بالا	حد پایین			
قبول H1	.	۱۷,۲۰۹	۱,۴۳۳۴	۱,۱۳۳۵	تمدن سازی	کارکردهای رفتاری	T یک نمونه‌ای
*P<0/05 ، **P<0/01 و N=50							

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری کمتر از میزان خطای ۰/۰۵ محاسبه گردید، فرض H1 مورد تأیید واقع می‌گردد. این بدان معناست که کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی دارای اهمیت می‌باشد.

تحلیل‌های عاملی گویه‌های پرسشنامه

جدول ۶. بار عاملی کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام

بار عاملی	کارکردها	بُعد
۰,۷۶۸	همگرایی فرهنگی جهان اسلام	رفتاری
۰,۷۹۲	همگرایی سیاسی جهان اسلام	
۰,۹۰۴	همگرایی اقتصادی جهان اسلام	
۰,۷۰۰	بیداری اسلامی در جهان اسلام	
۰,۷۳۴	تقریب آراء و نظرات اندیشمندان و نخبگان جهان اسلام	
۰,۶۷۹	هم‌آوایی دولت‌مردان جهان اسلام	
۰,۸۶۸	مقابله با نفوذ تمدن غربی در کشورهای اسلامی	
۰,۷۴۶	وجود روحیه انقلابی و استکبار ستیزی	
۰,۷۹۶	حمایت از نهضت‌های آزادی بخش در جهان اسلام	
۰,۸۲۶	حمایت از جریان بیداری اسلامی در جهان اسلام	
۰,۸۸۹	استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیک جهان اسلام	
۰,۸۳۷	استفاده از ظرفیت‌های ژئواستراتژیک جهان اسلام	
۰,۸۴۳	استفاده از ظرفیت‌های ژئواکونومیک جهان اسلام	
۰,۵۰۲	بهره گیری از کشورهای اسلامی با ظرفیت‌های تمدن‌زایی در جهان اسلام	
۰,۷۶۳	مدارا ورزی کشورهای اسلامی با یکدیگر	
۰,۶۵۷	تلاش و مجاهدت کشورهای اسلامی	

چنانچه در جدول فوق ملاحظه می‌شود بار عاملی تمام کارکردهای رفتاری بالاتر از ۰/۴ بوده و نشان‌دهنده ارتباط آنها با تمدن سازی اسلامی است. به کمک آزمون رتبه‌بندی فریدمن، به اولویت بندی اهمیت هر یک از کارکردهای پرداخته و تقدم، تأخر و میزان اهمیت آنها را مشخص می‌نماییم.

H0: اولویت اهمیت کارکردهای رفتاری یکسان است.

H1: حداقل، اولویت دو کارکرد از کارکردهای رفتاری با هم متفاوت است.

جدول ۵. آزمون رتبه بندی میانگین کارکردهای رفتاری بسیج جهان اسلام در تمدن سازی اسلامی

رتبه میانگین	کارکردها	ردیف
۱۱,۴۷	وجود روحیه انقلابی و استکبار ستیزی	۱
۱۰,۹۷	مقابله با نفوذ تمدن غربی در کشورهای اسلامی	۲
۱۰,۱۲	همگرایی سیاسی جهان اسلام	۳
۱۰,۰۶	تلاش و مجاهدت کشورهای اسلامی	۴
۱۰,۰۳	همگرایی فرهنگی جهان اسلام	۵
۹,۵۸	استفاده از ظرفیت‌های ژئواستراتژیک جهان اسلام	۶
۹,۴۸	بهره گیری از کشورهای اسلامی با ظرفیت‌های تمدن‌زایی در جهان اسلام	۷
۹,۴۸	همگرایی اقتصادی جهان اسلام	۸
۹,۴۵	بیداری اسلامی در جهان اسلام	۹
۹,۳۶	مداراوزی کشورهای اسلامی با یکدیگر	۱۰
۹,۱۵	استفاده از ظرفیت‌های ژئواکونومیک جهان اسلام	۱۱
۹,۰۸	حمایت از جریان بیداری اسلامی در جهان اسلام	۱۲
۹,۰۲	استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیک جهان اسلام	۱۳
۸,۷۲	تقریب آراء و نظرات اندیشمندان و نخبگان جهان اسلام	۱۴
۸,۴۹	هم‌آوایی دولت‌مردان جهان اسلام	۱۵
۸,۰۱	حمایت از نهضت‌های آزادی بخش در جهان اسلام	۱۶

Df=17, N = 50 , sig = .014, 2= 32.302

بر اساس نتایج رتبه بندی فوق، چون سطح معناداری کمتر از میزان خطای ۰/۰۵ به دست آمده، فرض **H1** مورد تأیید واقع می‌گردد. این بدان معناست که اولویت همه کارکردها یکسان نیست و از نظر میانگین اهمیتی که دارند با هم تفاوت معنادار دارند.

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، وجود روحیه انقلابی و استکبارستیزی از بالاترین اولویت در بسیج جهان اسلام برای تمدن سازی اسلامی برخوردار بوده و پس از آن مقابله با نفوذ تمدنی غرب نیز در این راستا در اولویت بعدی قرار گرفته است. وجود استکبار و مبارزه با آن به عنوان دشمن مشترک کشورهای اسلامی خود به عنوان عاملی انسجام بخش در جهان اسلام تلقی می‌گردد. بنابراین به تعبیر رهبر معظم انقلاب، نظام اسلامی نیز باید ضد استکباری باشد (علی‌جان زاده روشن، ۱۳۹۴: ۲۵۶).

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف. نتیجه‌گیری

جهان اسلام با دارا بودن سابقه تمدنی درخشان و برخوردار از فرهنگ غنی اسلامی ضمن بهره‌گیری منسجم و هدفمند از ظرفیت‌های بی‌نظیر ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک، این توان را دارد که پایه‌های تمدن نوین اسلامی را در مواجهه با تمدن غرب مستحکم ساخته و در ابعاد جهانی با همگرایی‌های همه‌جانبه در ابعاد سیاسی، فرهنگی و اقتصادی سبب رشد و تعالی بشریت به ویژه ملت‌های مسلمان گردد. این همگرایی با رعایت منافع کشورهای اسلامی در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و به ویژه عرصه اقتصادی می‌تواند ابتدا با فرض رسیدن به حداقل منافع آغاز شده تا به نقطه مطلوب خود برسد. از این رو لازم است شرایط منحصر به فرد کشورهای اسلامی در نظر گرفته شده و با رفع زمینه‌های تفرقه و بدبینی، ضمن درک مطالبات ملت‌های مسلمان و تدوین الگوهای انسجام‌بخش با تقریب افکار و رفتار، زمینه‌های مورد نیاز جهت بسیج جهان اسلام برای نیل به اهداف تمدنی را فراهم نمود. بنابراین، تحقق تمدن نوین اسلامی در سطح بین‌الملل، بدون نقش‌آفرینی کشورهای اسلامی و همگرا ساختن ظرفیت‌های مادی و معنوی در جهان اسلام امکان‌پذیر نخواهد بود. برای این منظور باید ضمن ترسیم نقشه راه بیداری اسلامی و تقویت روحیه انقلابی و استکبارستیزی ملت‌های مسلمان، هم‌آوایی و اتحاد بین اندیشمندان و نخبگان به همراه عزم راسخ دولتمردان کشورهای اسلامی جهت مقابله با نفوذ تمدنی غرب نیز فراهم آید، تا با استفاده از ظرفیت‌های فراوان جهان اسلام،

به خصوص کشورهای مقتدر و مستعد تمدن زایی اسلامی، با تلاش و مجاهدت، امکان ساخت تمدن نوین اسلامی به تدریج فراهم شود.

ب. پیشنهادها

۱. آسیب شناسی جامعی از الگوهای موجود تمدنی مورد عمل در کشورهای اسلامی صورت پذیرد.
۲. علل واگرایی درون تمدنی، همچنین موانع همگرایی های همه جانبه در کشورهای اسلامی، با تبیین راهکارهای مدون، ارایه شود.
۳. الگوی راهبردی جامع تمدن نوین اسلامی توسط اندیشمندان، نخبگان و دولتمردان طرح ریزی گردد.
۴. نقشه راه بیداری اسلامی و ارایه الگوهای کاربردی برای هدایت، حل مشکلات و مسائل جنبش ها و تشکل های اسلامی توسط نخبگان و اندیشمندان جهان اسلام تهیه شود.
۵. کارکردهای بسیج جهان اسلام جهت تمدن سازی اسلامی مبتنی بر مدل سه شاخگی در عرصه های زمینه ای و ساختاری نیز مورد بررسی قرار گیرد.
۶. جهت پیاده سازی اهداف تمدن سازی اسلامی، ویژگی های تفصیلی و راهکارهای عملیاتی هر یک از کارکردهای بسیج جهان اسلام مبتنی بر مدل سه شاخگی، به طور جداگانه مورد بررسی محققان قرار گیرد.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم
- امام خمینی^(ره)، سیدروح الله (۱۳۸۵)، *صحیفه نور*، جلد ۱۲، ۲۱، چاپ چهارم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(ره).
- امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، سید علی، *مجموعه بیانات قابل دسترس در سایت* www.khamenei.ir.
- ایمان، محمدتقی، نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰)، *تحلیل محتوای کیفی، مجله پژوهش*، شماره ۲.
- پهلوان، چنگیز (۱۳۸۸)، *فرهنگ و تمدن*، تهران: نی.
- پیروزمند، علیرضا (۱۳۹۳)، *مبانی و الگوی مهندسی فرهنگی*، قم: فرهنگستان علوم اسلامی.
- تیلی، چارلز (۱۳۸۵)، *از بسیج تا انقلاب*، تهران: پژوهشکده امام خمینی^(ره) و انقلاب اسلامی.
- جان‌احمدی، فاطمه (۱۳۹۳)، *تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی*، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در دانشگاه‌ها (معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی)، انتشارات معارف.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۵)، *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۰)، *دین‌شناسی*، قم: مرکز نشر اسراء.
- حسینی مقدم، محمد؛ صنیع اجلال، مریم (۱۳۹۱)، *همگرایی جهان اسلام و آینده تمدن اسلامی، مطالعات سیاسی جهان اسلام*، دوره ۱، شماره ۳، فوکو، میشل، ۱۳۷۷، ایرانی‌ها چه رؤیایی در سر دارند؟، ترجمه: حسین معصومی همدانی، تهران: هرمس.
- دوران، ویل و آریل (۱۳۸۴)، *درآمدی بر تاریخ تمدن*، ترجمه: احمد بطحایی، خشایار دیهیمی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ذوالقدر، محمدباقر (۱۳۸۷)، *تدوین راهبرد بسیج مستضعفان (رساله دکتری)*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده مدیریت راهبردی.
- رضایی، حسن (۱۳۹۴)، *جهان اسلام؛ تأملی نو در گستره جغرافیایی و ترکیب مذهبی، فصلنامه پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای*، سال سوم، شماره ۱۰.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا (۱۳۹۵)، *ریشه‌یابی و چالش نسبت جهانی سازی با تمدن اسلامی، مندرج در: تمدن پژوهی: مطالعات مفهومی تمدن اسلامی*، تهران: جامعه شناسان.
- شجاعی، هادی (۱۳۹۵)، *ظرفیت های فرهنگ سیاسی تشیع در آفرینش تمدن نوین اسلامی، تاریخ اسلام در آینه پژوهش*، شماره ۴۰.
- صفوی، سیدیحیی (۱۳۸۷)، *وحدت جهان اسلام؛ چشم‌انداز آینده*، تهران: شکیب.
- عریضی میبدی، سیدمرتضی (۱۳۹۵)، *چالش های همگرایی جهان اسلام در تأسیس تمدن اسلامی، فصلنامه حبل المتین*، دوره ۵، شماره ۱۷.

- علی‌جان‌زاده روشن، محمدحسین؛ علی‌جان‌زاده روشن، محدثه (۱۳۹۴)، **تمدن اسلامی؛ نگاهی** جمالی به بیانات رهبر معظم انقلاب امام خامنه‌ای درباره تمدن اسلامی، چاپ دوم، قم: مجد اسلام، مؤسسه شهید احمد کاظمی.
- غلامی، رضا (۱۳۹۶)، **فلسفه تمدن نوین اسلامی**، تهران: سوره مهر.
- قاسمی، بهزاد (۱۳۹۵)، **مسلمانان جهان اسلام و علت شناسی واگرایی درون تمدنی، الزامات وحدت از نظر امام خمینی(ره)**، **مطالعات عملیات روانی**، شماره ۴۴.
- قربانی، زین‌العابدین (۱۳۷۶)، **علل پیشرفت اسلام و انحطاط مسلمین**، چاپ ششم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- گلی‌زواره، غلامرضا (۱۳۸۹)، **جغرافیای جهان اسلام: آشنایی با کشورهای اسلامی و قلمرو اقلیت‌های مسلمان**، چاپ دوم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).
- مرکز مطالعات راهبردی ناجا (۱۳۹۵)، **نظم و امنیت در رویکرد تمدنی با تأکید بر تمدن نوین اسلامی**، تهران: مرکز مطالعات راهبردی ناجا.
- مظاهری ابوذر (۱۳۹۳)، **بیداری اسلامی؛ خیزش تمدنی اسلام**، تبیین نظریه مقام معظم رهبری(مد ظله‌العالی) در باب بیداری اسلامی، **مجله معرفت سیاسی**، شماره ۱۱.
- میرزایی اهرنجانی، حسن (۱۳۷۷)، **سازمان‌های عقلایی، طبیعی و باز**، تهران: سمت.
- نائینی، علی محمد (۱۳۹۱)، **اصول و مبانی جنگ نرم (چاپ سوم)**، تهران: نشر ساقی.
- نجفی، موسی (۱۳۹۰)، **تمدن برتر(نظریه تمدنی بیداری اسلامی و طرح عالم دینی)**، چاپ دوم، اصفهان: آرما.
- همتی، همایون (۱۳۹۰)، **رابطه دین و تمدن**، **مجله روابط فرهنگی** (ویژه نامه نهمین هم‌اندیشی نمایندگان فرهنگی ج.ا.ا در خارج از کشور)، شماره ۱.

ب. منابع لاتین

- Ahmad, Akbar, (1994). **Islam. Globalization and Post Modernity**. London&Newyork, Routledge.
- Williams, Rhysh(2005), **Religion as a Cultural System: Theoretical and Empirical Development Since Geertz**, In the blackwell companion to sociology of religion,newyork: blackwell.

ج. سایت

- www.khamenei.ir